

Miljö

Intervju med Åke Wennmalm

”Om det kommer ut läkemedel i dricksvattnet, har vi ett bekymmersamt läge”

Alla trodde att avgaserna var den enda stora miljöboven. Ända tills Åke Wennmalm lät göra en undersökning och upptäckte ett hittills okänt problem – läkemedel.

Det var när läkaren Åke Wennmalm blev miljöansvarig på landstinget år 2000, som han lät en konsult se över de totala miljöaspekterna på landstingets verksamhet. Han blev själv ganska överraskad av resultatet.

– Det fanns lite grundforskning, men ingen hade tagit steget till åtgärder. Så vi började från scratch, i samarbete med Apoteket och sedan med de andra landstingen, minns Åke Wennmalm.

Det handlar dels om läkemedel som inte kommer till användning, och måste samlas upp och förbrännas för att inte hamna i soporna. Men det stora problemet är de läkemedel som konsumeras, passerar genom kroppen och hamnar i avloppsvattnet – som ett okontrollerat och oönskat tillskott i miljön.

Om man sedan tar in i bilden att den totala läkemedelskonsumtionen stadigt ökar med 3–5 procent om året, att cirka 300 nya preparat registreras varje år i Europa och att industrin lägger 25 procent av sin omsättning på marknadsföring för att få oss att äta mer mediciner – då ser man ett växande problem.

– Konstruerar man ett läkemedel som verkar på människor, då verkar det på alla andra levande organismer också. Långt ner i djurkedjan, och delvis även på växter.

Men landstingets huvudmål är inte bara att skydda miljön, utan också att skydda dricksvattnet.

– Om det kommer ut läkemedel i grundvattnet och sedan i dricksvattnet – så att vi får en ofrivillig medicinering av en hel befolkning – då har man ett väldigt bekymmersamt läge.

I Stockholms län har man hittills bara gjort de första provtagningarna i avloppsvatten, i skärgården och i Mälaren.

– Det är ett långsiktigt projekt för att se om arbetet ger resultat. Vi har bara utgångsvärdena ännu, men de är ganska bra. Vi har lägre nivåer än i Centraleuropa och USA. På kontinenten vet man att det finns läkemedel i dricksvattnet.

När Åke Wennmalm och hans kollegor började arbeta med frågan lärde de sig snart att allt som gäller läkemedelsregleringar i Europa sköts av EU. Och just då, i slutet av 2001, hade EU lagt fram ett förslag till ny läkemedelslagstiftning. Där det inte stod ett ord om miljöeffekter. Åke Wennmalm inledde då ett intensivt lobbyarbete i Bryssel.

– Om det ursprungliga förslaget gått igenom hade vi inte haft en chans att arbeta med frågan. Då hade alla sagt att detta inte är ett problem, det har EU bestämt.

Efter många möten med EU-parlamentariker, och mycket undervisning och övertalning, satte Wennmalms lobbyarbete betydande spår i lagen. EU:s nya läkemedelslagstiftning antogs i maj i år, och vid slutet av nästa år ska medlemsstaterna ha infört den.

– I ingressen till lagstiftningen säger man: läkemedel kan ha miljöeffekter, det måste man ta hänsyn till, och man måste från fall till fall avgöra vilka skyddsåtgärder som ska vidtas. Det är en portalparagraf som vi kan hänvisa till när vi jobbar med frågorna. Det är oerhört betydelsefullt.

Samtidigt som Åke Wennmalm bearbetade politikerna i Bryssel började Stockholms läns landsting ställa miljökrav på läkemedel i sina upphandlingar hemma i Stockholm.

– När vi träffade industrins representanter frågade vi om läkemedlens hållbarhet efter utsöndring, nedbrytningsprodukter, giftighet, osv. De blev inte så glada, kan man väl säga. De menade att det hade vi inte med att göra, det var affärshemligheter.

Det blev en kamp. Till sist krävde landstinget svar på miljöfrågorna för att överhuvudtaget ta upp läkemedelsproducenternas offerter till behandling.

– När EU-lagstiftningen kom och miljöfrågorna var med, och vi hade fått med oss de flesta andra landsting – då gav industrin med sig.

Nu har läkemedelsindustrins branschorganisation lovat att lämna ut data på läkemedel som tidigare varit väl bevarade hemligheter. Man har också lovat att från och med nästa år börja införa miljödeklaration av läkemedel i FASS. Och man har slutligen lovat hjälpa till med att upprätta riskbedömningar.

Text: Per Andersson

Uppdrag

Landstinget har antagit ett miljöpolitiskt program för perioden 2002–2006. Programmet beskriver hur miljöskyddande arbete skall bedrivas inom de två huvudområdena **klimatpåverkan** och **giftfri miljö**.

Programmet består av tre huvudmål:

- * Minska klimatpåverkan förorsakad av utsläpp av koldioxid och lustgas.
- * Bidra till en giftfri miljö genom minskade utsläpp till luft, mark och till yt- och grundvatten.
- * Samtliga verksamheter skall certifiera sina miljöledningssystem. Ett miljöledningssystem är ett system för hur man identifierar sin miljöpåverkan och hur man arbetar för att ständigt minska den.

Året som gick

Arbetet under 2004 inriktades på att skapa förutsättningar för att målen i miljöprogrammet skall kunna uppnås 2006.

Etanolbussen tillbaka

Landstinget förde under året samtal med busstillverkaren Scania, något som ledde till att denne skall återuppta etanolbusstillverkningen, som lades ned 2003. Detta ökar möjligheterna för SL att uppnå målet att var fjärde transport skall ske med förnybart bränsle, vid utgången av år 2006. Diskussioner fördes också med övriga transportverksamheter i landstinget om deras bidrag till målet om förnybart bränsle.

Under 2004 sattes 21 nya biogasbussar in i trafik och en depå för tankning av biogas färdigställdes.

Provtagning och analys av läkemedel

Klassificeringen av läkemedel gick vidare under året. Den inriktades på att omfatta infektionsläkemedel, läkemedel för hjärta och kärl samt läkemedel mot depression. Information om miljöpåverkan gavs, både inom och utom landstinget. Provtagning och analys av läkemedelsnivåer i länets reningsverk och ytvatten fortsatte.

Följande konkreta resultat nåddes:

- * Totalt 159 läkemedelssubstanser klassificerades, med avseende på miljöfarlighet.

* Merparten av läkemedlen (99 procent) befanns vara svårnedbrytbara. En del av dem (34 procent) hade potential till bioackumulation, det vill säga ansamling i levande organismer.

* Mer än hälften (60 procent) av de granskade läkemedelssubstanserna var giftiga eller mycket giftiga i vattenmiljön.

Provtagningarna utfördes den 30 augusti 2004. Analyserna var, vid årets slut, ännu inte avslutade.

Lustgasrening igång

Under hösten 2004 installerades och provkördes en världsunik utrustning för eliminering av använd lustgas vid Karolinska Universitetssjukhuset Huddinge. Den genomsnittliga reningsgraden under fyra testveckor var 94 procent. Den 16 december togs utrustningen i ordinarie bruk.

Inventering av föroreningar

SL Infrateknik påbörjade under året en inventering av mark- och byggnadsföroreningar.

Certifierade miljöledningssystem

Under året certifierades miljöledningssystemen vid Landstingsrevisorerna, Patientnämnden, MediCarrier AB, Landstingsstyrelsens förvaltning, Färdtjänsten och AISAB. Därmed har 12 av landstingets förvaltningar och bolag certifierade ledningssystem.

Bästa redovisningen

Landstingets miljöredovisning för år 2003 utsågs till Sveriges bästa, i en tävling arrangerad av Svenskt Näringsliv, Internationella Handelskammaren och FAR; Föreningen för revisionsbyråbranschen.

Följande övriga uppdrag verkställdes under året:

* Införande av miljökonsekvensbeskrivningar vid beslut och miljökrav vid upphandling. Det innebär att samtliga handlingar som går från tjänstemän till politiker för beslut skall granskas, oavsett om det är beslut om budget, om investeringar eller förändringar i verksamhet och organisation.

* Övergång till bränsle av miljöklass 1 (lägre svavelhalt och därmed lägre utsläpp av svaveldioxid) inom sjötrafiken. Först ut var Djurgårdslinjen.

* Fortsatt kartläggning av personalens resvanor med syftet att få mer personal att resa kollektivt.

Tillstånds- och anmälningsplikt

Akutsjukhusen (med fler än 700 vårdplatser) har tillstånd enligt Miljöbalken. Folkandvården och Waxholmsbolaget har uppfyllt anmälningsplikt enligt Miljöbalken.

Miljöskuld

Miljöskulder är kostnader som uppkommer när en förorening ska saneras. Miljöskulden för kvicksilver kan i dagsläget inte beräknas. Det återstår att inventera 48 procent av fastighetsbeståndet. För PCB, asbest och markföroreningar har heller inte några kostnadsberäkningar kunnat utföras. Saneringen vid Sättra gård av Bolidensalt har kostat 6,3 miljoner kr. Ett projekt vid Blåsut, där markföroreningar skall saneras beräknas kosta 36 miljoner kronor.

Framtiden

Stockholms läns landstings nuvarande miljöprogram sträcker sig till och med år 2006. För att förbereda nästa program har Landstingsstyrelsens förvaltning startat en miljöutredning för hela landstinget med hjälp av landstingets samtliga miljöchefer och samordnare. Förslag kommer att läggas under 2006.

Frisk luft och vatten

Miljöarbete är till sin natur långsiktigt, och mätbara effekter av arbetet kan sällan påräknas förrän efter flera år. Landstingets miljöarbete har som viktigaste långsiktiga mål att garantera länsinvånarna tillgång till frisk luft och friskt vatten. Dessa två oundgängliga livsmedel ses som en förutsättning för god folkhälsa.

Nya bussar

I budget 2005–2006 uppdras åt SL att inköpa 160 etanolbussar under de kommande två åren. Landstinget och SL deltar i ett konsortium med uppgift att utöka etanolbussmarknaden och därmed antalet tänkbara leverantörer av etanolbussar.

Locum följer SL

Locum avser att påbörja en inventering av mark- och byggnadsföroreningar, i likhet med SL Infrateknik, under 2005.

Fakta

De fossila koldioxidutsläppen från landstingets trafik-/transportsektor har mätts från och med år 2002 med följande resultat.

	Fossil CO ₂ -utsläpp i ton		
	2002	2003	2004
Summa (jämförbara värden mellan åren)	226 689	213 523	169 710
Summa (inkl WÅAB:s entreprenad)		220 219	176 628
Personalens arbetsresor (utredning 2003)		25 000	25 000

Tabell X. Sammanställning av fossila koldioxidutsläpp från trafik-/transportsektorn.

Energianvändningen i de lokaler som Locum AB förvaltar redovisas nedan. Externt förhyrda fastigheter redovisas inte.

El och värme	2000	2001	2002	2003	2004
MWh totalt	500 097	494 666	495 989	499 019	491 151
kWh/m ² BTA	251 ¹⁾	249 ¹⁾	248 ¹⁾	248	244

¹⁾ Energihistoriken har korrigerats på grund av felvisande elmätare och SMHI:s ändrade graddagar.

Tabell X: Energiåtgång för landstingets fastigheter, som förvaltas av Locum.

Sammanställning av landstingets förbrukning av lustgas.

År	2002	2003	2004
Kg lustgas	31 523	34 484	34 199
Med en omräkningsfaktor på 300 motsvarar detta:	9 457 ton CO ₂	10 345 ton CO ₂	10 260 ton CO ₂

Tabell X: Inköpt/ansvärd mängd lustgas

Mål och måluppfyllelse

Mål	Måluppfyllelse
<p>Mål 1: Luftföroreningar och buller från väg-, spår- och sjötrafik</p> <p>År 2006 skall minst en fjärdedel av landstingets person- och varutransporter utföras med förnybara drivmedel. Senast 2003 skall en plan för bullerminskning finnas i verksamheter som upphandlar eller bedriver väg- och spårtrafik.</p>	<p>De fossila koldioxidutsläppen från trafiksektorn har minskat med 20 procent från föregående år. SL står för lejonparten.</p> <p>16 procent av bussarna drivs med förnybara drivmedel. All spårtrafik drivs med förnybar energi. Större delen av drivmedlen till transporterna utförda av eller på uppdrag av Färdtjänsten, Waxholmsbolaget, MediCarrier AB, Ambulanstransporterna och SLL Transport kommer från fossil källa.</p> <p>Landstings-personalens resor till och från arbetet utförs till 42 procent med hjälp av förnybara drivmedel avseende den resta sträckan.</p> <p>Bedömning: Målet om 25 procents förnybara drivmedel där spårtrafiken är undantagen kommer att vara svårt att nå. SL behöver fortsätta byta ut dieselbussar till bussar med förnybara drivmedel. En satsning på 160 etanol-bussar är beslutad för 2005 och 2006.</p> <p>SL har presenterat planer för hur buller kan dämpas. På sikt skall ambulans- och helikopter-verksamheten också presentera bullerminskningsplaner.</p> <p>Bedömning: Målet om bullerminskningsplaner nåddes inte 2003, men kommer att nås inom programperioden.</p> <p>Källa: Årsredovisningar och miljöredovisningar från SL AB, Färdtjänsten, WÅAB, MediCarrier AB, Ambulanstransporterna och SLL Transport. Projektrapport från ÅF Infrateknik AB.</p>
<p>Mål 2: Luftföroreningar från värme- och elproduktion</p> <p>År 2006 kommer minst 75 procent av värme och elektricitet från miljöanpassade energikällor. Den totala energikonsumtionen skall inte ha ökat jämfört med år 2000.</p>	<p>Total energikonsumtion har inte ökat jämfört med år 2000, vilket är i överensstämmelse med målet.</p> <p>Locum anger att upphandlad elektricitet för år 2004 utgörs av vattenkraft till 100 procent, det vill säga 100 procent förnybar energi. Värmeenergin kommer till 70 procent från förnybar källa. Summa el- och värmeenergi kommer till 85 procent från förnybar källa.</p> <p>Bedömning: Målet 75 procent har överträffats redan 2004.</p> <p>Källa: Miljöredovisning från Locum AB samt Marcus Wistrand, Locum.</p>

Mål	Måluppfyllelse
<p>Mål 3: Äldre föroreningar i mark och byggnader År 2006 skall minst hälften av alla identifierade mark- och byggnadsföroreningar vara sanerade.</p>	<p>SL Infrateknik AB har påbörjat en inventering för att kunna riskbedöma förekomsten av markförorening i fastighetsbeståndet.</p> <p>Landstingets krav på Locum om att alla föroreningar ska vara identifierade och hälften vara sanerade senast 2006 ligger till grund för ett omfattande planering, inventering och saneringsarbete.</p> <p>Bedömning: Målet är svårt att nå. Källa: Miljöredovisning från Locum AB och SL AB</p>
<p>Mål 4: Läkemedelsrester i mark, vatten och luft År 2006 skall handlingsplaner för att minska läkemedelsrester i naturen vara antagna och användas i landstingets samtliga vårdsektorer.</p>	<p>Klassificeringen av läkemedlen fortsätter. Resultatet kommer att läggas in i Läkemedelskommittéernas rekommendationer (Kloka Listan).</p> <p>Generellt är följsamheten mot Kloka listan på substansnivå mer än 70 procent inom akutsjukvården.</p> <p>Provtagning av vatten utanför reningsverk och i skärgården startades år 2003 och har fortsatt under 2004. De senaste analyserna är ännu inte klara.</p> <p>Bedömning: Centrala och lokala enheter arbetar med ambitionen att målet skall nås.</p> <p>Källa: Åke Wennmalm koncernledningen, Ulla-Stina Kronquist miljöavdelningen Lsf.</p>

Mål	Måluppfyllelse
<p>Mål 5: Lustgasutsläpp från vården En testanläggning för rening av lustgas i frånluft skall vara i drift senast år 2004. Ambitionen är att lustgasutsläpp till atmosfären från landstingets verksamheter skall vara reducerade till hälften år 2006, jämfört med år 2001.</p>	<p>Under år 2004 infördes lustgasrening på Karolinska Universitetssjukhuset Huddinge. Testkörningen visade att mer än 90 procent av lustgasen eliminerades i frånluften.</p> <p>Lustgasanvändning inom landstinget har mätts sedan 2002. För 2004 är användningen minst 34 200 kg. Förbrukningen är relativt jämn över åren.</p> <p>Användningen av lustgas kommer troligen ej att minska. Utsläppen kommer däremot att minska under 2005 med cirka 8 000 kg med hjälp av lustgasdestruktionsanläggningen.</p> <p>Bedömning: Målet kan nås om ytterligare en eller två lustgasdestruktionsanläggningar installeras.</p> <p>Källa: Miljöredovisningarna från förvaltningar och bolag som använder lustgas samt Ulla-Stina Kronquist, Lsf.</p>
<p>Mål 6: Verksamhetsanknutna miljöfrågor Varje verksamhet har ett miljöprogram. Det inbegriper: * Hantering av myndighetskrav. * Verksamhetens bidrag till landstingets övergripande miljömål. * Verksamhetens egna, lokala miljömål. * Miljökrav i upphandlingar och beställningar Miljöprogrammets mål uppnås med hjälp av ett miljöledningssystem, som skall vara certifierat senast år 2003.</p>	<p>Miljömålet är nått när samtliga förvaltningar och bolag har certifierade miljöledningssystem. Beslut om utsträckt tid för certifiering till utgången av 2004 togs av fullmäktige den 25–26 november 2003.</p> <p>Vid år 2004 års slut hade 12 förvaltningar och bolag certifierade miljöledningssystem. Följande verksamheter har begärt dispens och kommer att certifiera sina miljöledningssystem under år 2005 eller 2006: Karolinska, Regionplane- och trafikkontoret, Stockholms läns sjukvårdsområde och AB SL.</p> <p>Bedömning: Målet kommer att nås inom programperioden.</p> <p>Källa: Miljöredovisningarna från förvaltningar och bolag samt Elisabet Åman miljöavdelningen Lsf.</p>